

1966

ALLMOGEMÖBLER

Utställning på Nordiska museet 4 mars - 20 mars 1966.

När landsbygdens folk flyttar in till städerna och städernas befolkning gör gårdar och torp till sommarställen, medför detta också en förflyttning av möbler och husgeråd. En hel kategori av föremål, som tidigare ej beaktats, har på senare år blivit alltmera eftersökt, nämligen allmogemöbler.

Var står skåpet idag? - Ett fåtal finner man i en komplett inredning från den tid då de tillverkades i museer och hembygdsgårdar. Många praktskåp har följt den släkt, som en gång beställde det och finns kvar på samma gård i sin miljö, även om det nu står i en modern mangårdsbyggnad tillsammans med möbler från ett annat sekel. Andra möbler säljes och hamnar på sommartorpet. Var de än befinner sig, är de värda att vårdas.

I Nordiska museets utställningsserie Antikviteter till vardags, visas nu allmogemöbler i ett starkt begränsat urval med tyngdpunkten förlagd till 1800-talet. Hänsyn har tagits till de vanligaste typerna, de som vi här på museet dagligen har förfrågningar om.

De provinsiella särdragen, så starkt märkbara i allmogens bohag, belyses av en serie ståndur från några av Sveriges färgstarkaste provinser, Värmland, Jämtland och Ångermanland. Hela fondväggen är ägnad Dalarna, det landskap som vi främst förbinder med begreppet allmogekonst. Dalamöblernas och dalabonadernas oerhörda spridning har sin grund i den organiserade, hantverksmässiga tillverkning, som kom till stånd under 1800-talets förra hälft, då den starkt växande befolkningen tvingades tillvarataga varje utväg till försörjning. Kringresande dalmålare spred kurbitsen över hela landet, ja, även utanför våra gränser.

Generellt kan sägas att man i norra Sverige använde skåpet till förvaringsmöbel för sina personliga ägodelar. Därför är också denna möbel ofta försedd med påkostad dekor och ägarinitialer. I södra Sverige var det kistan som innehöll privata persedlar och

Postadress: Nordiska museet, Stockholm No. Telefon 63 05 00

BIBLIOTEK
STOCKHOLM

de skånsk-blekingska kistekamrarna blev en symbol för gårdens rikedom. Kistan från Burlövs socken i Blekinge står här i exakt samma skick, som när den kom till Nordiska museet med sitt innehåll av klädespersedlar och linnevaror.

En möbletyp, som snabbt vann spridning vid 1700-talets slut och som å olika varianter fick en mycket lång livslängd var den gustavianska utdragssängen. Vi visar några praktpjäser i originalupplaga. Av utrymmesskäl får de vardagsbetonade sofforna representeras av dockmöbler i en väggmonter.

Beträffande stolarnas mångskiftande karaktär får besökaren själv orientera sig om de olika typerna genom den vidhängande bildtexten. Variationerna är oändligt många flera än vi har möjlighet att visa här.

Generellt kan sägas att allmogesnickarna mottog sina impulser till de nya modestilarna genom de möbler de kommit i kontakt med på herrgårdar, i prästhem eller vid inköp på marknadsresorna till staden. Som ett typexempel visar vi en stol, stämplad av Melchior Lundberg i Stockholm och en variant från Ångermanland, klumpigare utförd och i enklare material. Sambandet är uppenbart. Men strömmen skulle vända sig. Under 1800-talets senare hälft blomstrade nya hantverkscentra upp på landsbygden, Lindome i Halland och Östervåla i Uppland, där landsbygdens snickare tillverkade möbler i de nya modestilarna för en organiserad försäljning till städerna. Som ett kuriosum kan nämnas att vid Sundsvalls brand 1888, levererades snabbt ett stort antal stolar dit upp från de driftiga Lindomesnickarna nere i Halland. Vid denna tidpunkt utsuddas skillnaderna i bohag hos bönder och borgare och den provinsiala särarten försvinner.

Var står skåpet idag? - Var det än befinner sig är det ägarens önskan att vårda det. Vården kan ofta bli alltför hårdhänt. Allmogemöbler är målade möbler. De har aldrig varit avlütade och bonade. Det hjälper inte heller att måla om det "precis som det varit förut". De gamla mästarna var oöverträffade och deras rosor och lasyr kan ingen åstadkomma idag. Vi är angelägna att rikta uppmärksamheten på hur många allmogemöbler som idag förändras genom avlutning, påmålning och boning och vi vill visa skillnaden mellan det ursprungliga och det hårdhänt restaurerade. Vi bifogar några konserveringsråd, och därtill en litteraturförteckning till läsarens orientering.

Utställningen är anordnad av intendent Maj Nodermann-Hedqvist. Nordiska museet är öppet tisd.-lörd. 10-16, söndagar 12-17. Utställningen är dessutom öppen onsdagarna 9/3 och 16/3 kl. 19-21.

Kring renoveringsproblem.

När man i sin ägo fått en målad möbel, som man finner skamfilad och "ful", är det naturligt att man önskar renovera den. Frågan uppstår då hur renoveringen skall ske, utan att skada uppstår. Problemet är individuellt för varje föremål. Här kan endast allmänna riktlinjer angivas och besökaren får alltså på intet sätt uppfatta dessa rader som några slutgiltiga anvisningar.

Först av allt skall klart framhållas att man icke bör luta och bona en allmogemöbel. Bonade möbler har aldrig förekommit i ett allmogehem. De har alltid varit färgsatta och den nu aktuella utställningen vill poängtera den färgrikedom som rått i deras ursprungsmiljö och varna för en renovering, som för all framtid förändrar föremålet.

Om Er möbel har sin originalfärg kvar, låt den vara som den är! Är möbeln övermålad, kanske med många och tjocka lager av färg, ställer sig frågan annorlunda.

1700-talets möbler var vanligen laserade med en förtunnad oljefärg, d.v.s. med ett så tunt färglager att träets struktur avtecknade sig genom färgen. Under 1800-talet använde man sig av tjockare lackfärger och den möbel Ni har är kanske flera gånger överstruken. Vill man då återställa möbeln i ursprungligt skick, får man överväga vad man själv kan våga sig på att utföra. Är det frågan om ett klockfodral eller ett skåp, där man kan misstänka en tidigare rosmålning, måste man alltid vända sig till fackmannen. Försök inte själv! Amatören klarar inte att lösa flera lager färg utan att skada underliggande dekor.

Rör det sig om en stol kan man på ett enkelt sätt förfara så, att man med en kniv skrapar fram den ursprungliga färgsättningen på en liten fläck och sedan målar över hela stolen i den färgton man sålunda fått fram. Man har då inte omöjliggjort en senare fackmannamässig konservering. Det kan emellertid många gånger vara svårt att få färgen att fästa på de underliggande lackfärgslagren och man kan då anse sig nödsakad att försiktigt avlägsna dessa.

Det måste klart sägas ifrån att avlutning är en helt förkastlig metod. Luten är löst i vatten och efter några timmars lutbad påverkas trävirket. Man får en luddig, trasig yta - förutom att man helt omöjliggör tillvaratagandet av originalfärgen.

Fackmannen går vanligen tillväga så här:

Först skrapar han med en kniv fram ursprungsfärgen på en liten fläck för att orientera sig om hur många övermålningar han har att avlägsna. Därpå arbetar han med varmluft och ett borttagningsmedel på en liten yta i taget. Det finns flera typer borttagningsmedel i handeln av olika styrka. Hur länge medlet skall verka är beroende dels på dess lösningsförmåga dels på den färgtyp som skall lösas; ibland kan det räcka med någon minut. Tjock lackfärg fordrar längre tid. Han arbetar sig tålmodigt genom lager för lager tills han når ursprungsfärgen utan att skada denna. Vanligen visar det sig att denna lasyr är spröd och torr och den måste då fästas med en oljeblandning (olja och terpentin) innan en försiktig retuschering av de nedslitna partierna kan äga rum.

1700-talets möbelmålare använde sig av mager oljefärg och man kommer deras färgsättning närmast genom att blanda färgstoff med olja och terpentin. Färgstoffet kan köpas i lös vikt eller enkla- re i form av oljefärg i tub. Lackfärger och framför allt plast- lacker är helt oanvändbara.

En färgborttagning med lösningsmedel och varmluft är alltså en tidsödande och arbetsam procedur. Fackmannen sparar därtill en liten provkarta på sargens baksida (om nu renoveringen gällt en stol) på de olika färglager, som har täckt möbeln.

När det gäller möbler med blomsterdekor är problemet ännu de- likatäre och här finns endast ett råd att ge: överlåt arbetet till en konservator.

Stoppning och klädsel.

Under 1700-talet och det tidiga 1800-talet gjordes stolarnas stoppning antingen fast, spikad direkt på sargen, eller också som en lös sits med stoppningen spikad på en träram, som passades in i en fals i sargen. I båda fallen utgjordes botten i stoppningen av hårt spänd sadelgjord och däröver lades ett stycke grov lärft eller hampväv. Runt kanten byggde man vanligen upp en vulst eller randsydd kant. Denna var hårt stoppad och överdragen med lärft. Innanför denna kant packades stoppningen, som kunde vara av tagel, halm, hö eller annan fiber; däröver spändes entränningen, d. v. s. en gles lärft och över den möbelklädseln. Den lösa sitsen är lätt att klä, tyget spikas på undersidan, blott med iakttagande av att det spännes trådrätt. Den fasta klädseln fordrar mer omsorg, då den skall nubbas runt om sargen och förses med möbelband.

Ofta är numera även möbler från 1700-talet försedda med resårstopppning. Resår fjädrarna är emellertid en senare företeelse; i Sverige började de användas under 1840-talet. Framför allt nyrokodomöbler utmärkes av resårstopppning. Sådana möbler är ofta djuphäftade, d.v.s. att entränningen såväl som möbeltyget pikerades, eller veckades i snedställda fyrkanter och bands ner i korsningspunkterna, som markerades med knappar eller puskor. Man gjorde också flathäftning; då lades tyget ej i veck, men syddes ner med knappar. På soffryggar gjorde man ibland endast en avsyning, en s.k. markering; stygnen doldes då av en kordong.

Slutligen något om äldre möbler utan stopppning. Soffor, s.k. gustavianska sängar är som regel försedda med ett lock av trä. Numera föredrar man ibland en ram med spänd sadagjord och stopppning eller lös dyna för att få en bekvämare sittplats, eller också bibehåller man det gamla locket men lägger en fast stopppning ovanpå, klädd med tyg och spikad vid locket. Båda sätten är emellertid förkastliga då de förändrar möbelns karaktär. Det är bättre att låta göra en tunn lös dyna som ligger ovanpå locket än göra ingrepp i möbeln. Samma förhållande gäller oklädda stolar. En lös dyna, helst tagelstoppad och fastknuten vid ryggstolarna är att föredraga.

Det finns två helt skiljaktiga principer, när man ska klä om gamla möbler. Den ena är att göra det så stilriktigt som möjligt, att i material, färg och mönster försöka återställa klädseln så som den en gång kan tänkas ha varit. Den andra principen är att sätta sig över det historiska, välja bland moderna tyger, det som passar möbeln på den plats den skall stå. Detta senare är det som tidigare alltid praktiserats, medan den historiska eller antikvariska synen på möbler i privat ägo är en nyare företeelse.

Att utan bildmaterial ge preciserade råd om val av material för klädsel till möbler som man vill återställa i ursprungligt skick låter sig inte göra. Här skall blott sammanfattas några råd, som är svar på de vanligaste av de frågor som brukar förekomma.

1. Använd inte nya material. Alltså ej stopppning med skumplast, ej klädsel av galon, nylon, med tveksamhet merceriserad bomull.
2. Använd gärna tidlösa material såsom läder och tageltyg. Barockstolar kan ofta med fördel kläs med läder. Tageltyg var utomordentligt populärt från 1700-talets slut till och med 1830-talet.

3. Rutningar och randningar är de i vävstolan naturligast bildade mönstren och har alltid använts till möbler, både som fast klädsel och som överdrag. Mönster och färgställning varierar dock från tid till tid. Sammet och sidendamast har använts i Sverige sedan 1600-talets mitt. (Merceriserad bomull, randad i pastellfärger och försedd med en broscherad blomranka mellan ränderna föreslås ofta för gustavianska möbler, men är helt felaktigt. Tygtypen går tillbaka på ett klänningssiden av helt annan karaktär.)
4. Tryckta tyger, stundom chinzade, har varit i bruk sedan 1700-talet. Mönster och färger har växlat med den övriga stilutvecklingen. Många gamla mönster har tagits upp till nytryck på senare tid, t.ex. blommiga, stundom orientaliserade blommönster av sen 1700-talstyp och empiremönster med regelbundet placerade stjärnor; också naturalistiska tredimensionellt tecknade kretonger av 1850-talskaraktär och William Morris' stiliserade växtmotiv från 1800-talets slut trycka på nytt och kan rekommenderas.

För mer detaljerade råd angående stoppning och möbelklädsel hänvisas till Elisabet Stavenow: Siden, sammet, läder, lärft. Ica-förlaget 1961. (Boken finns att köpa i museets huvudingång.)

Om namngivna allmogestare och deras arbeten

Erixon, J.,	Hälsinglands byggnadsleri under äldre skeden, i Svenska kulturbilder, Ny följd IV:8 1937 (behandlar Gustav Reuter).
" "	Hans Wikström, i Svenska kulturbilder, Ny följd III:4, 1935.
" "	En förtäringshandelsbutik, i Arbetet och byggnads- läran 1930 (behandlar Johan Wikström).
" "	Anders Eriksson i År, i År 1930.
Helén, P.,	Peter Westman i Uppsala, i Svenska kulturbilder I:5, 1927.
" "	Industriarbetaren Zachris Pettersson, i Fästaren 1929.
" "	Stjärnsållaren, ett kapital ägarfamiljens byggnadsleri, i Nordensiska studier och resor, Nordiska museets handl. 74, 1942.
Karlson, W.,	Hälsinglands byggnadsleri, i Svenska kulturbilder, I:5, 1927.
Lagerquist, M.,	Från hembygd till stadsbygd. En allmogestars pinnstolsindustri, i Fästaren 1949 nr 11.

Till läsarens hjälp följer här en sammanställning av litteratur.

För en allmän orientering

- Andrén, E., Möbelstilarna, 1965.
 Erixon, S., Folklig möbelkultur i svenska bygder, 1938.
 (Denna är numera svåråtkomlig och kan ej
 ens uppbringas antikvariskt. En ny utgåva
 förberedes och första bandet om liggmöbler
 väntas utkomma under året).
 Svensson, S., Allmogemöbler, Folklig möbelkonst under sju-
 hundra år, 1949.

Om klockor och urverk

- Lundwall, S., Ur och urverk, 1955.
 Sidenbladh, E., Urmakare i Sverige under äldre tidér,
 Nordiska museets handl. nr 28 1948.
 Trotzig, D., Urmakeriet i Mora, i Dalarnas hembygdsbok 1937.

Om möbelklädsel

- Stavenow, Elisabet, Siden, sammet, läder, lärft, 1961.

Om namngivna allmogemästare och deras arbeten

- Erixon, S., Hälsinglands bygdemåleri under äldre skeden,
 i Svenska kulturbilder, Ny följd IV:8 1937
 (behandlar Gustav Reuter).
 " " Hans Wikström, i Svenska kulturbilder, Ny
 följd II:4, 1935.
 " " En östgötsk bondekonstnär, i Acta ostrogot-
 hica 1930 (behandlar Johan Bäckström).
 " " Anders Eriksson i Ås, i Rig 1925.
 Hofrén, M., Pehr Westman i Utanö, i Svenska kulturbilder
 I:2, 1929.
 " " Bondesnickaren Zackris Pehrsson, i Fataburen. 1920.
 " " Storsnickare, ett kapitel ångermanländsk
 bygdekonst, i Nordsvenska studier och essayer,
 Nordiska museets handl. 56, 1962.
 Karlson, W., Håkan Paulus Gullberg, En skånsk bygdesnickare,
 i Fataburen 1927.
 Lagerquist, M., Från hemslöjd till stordrift. En småländsk
 pinnstolsindustri, i Träarbetaren 1945 nr 11.

- Lagerquist, M., och
Schoultz, G. v., Stolsnickeriet i Östervåla, i Folkliv 1942.
- Laquist, Birgit, En konstnärlig möbelmålare i Norrbottens
kustbygd, i Norrbotten 1945.
- Larsson, E., Västerbottniska allmogemålare, i Västerbotten
1948 och 1949.
- Lidman, H. och
Humbla, Ph., Lim-Johan, i Hälsingerunor 1948.
- Nodermann, Maj, Jonas Granberg, En jämtländsk kyrkokonstnär,
i Jämten 1961.
- " " Några möbelkonstnärer i Jämtland och Härje-
dalen, i Jämten 1959.
- " " En familjeverkstad i Haga, Lockne hembygds-
förenings skriftserie, nr 9 1961.
- " " En jämtländsk kyrkmålarfamilj, 1964.
- Schoultz, G. v., Till finrummets historia, i Fataburen 1950.
- " " Bohusläns folkliga möbler, i Göteborgs och
Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1940.
- " " Möbelsnickeriet i Lindome, i Fataburen 1942.